

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9156.110.2.51-60>
УДК 343.98

Коваленко А. В., кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

e-mail: new4or@gmail.com

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-3665-0147>

ГЕНЕЗА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО ЗБИРАННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Статтю присвячено опрацюванню історичних факторів, що істотно вплинули на формування криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, та періодизації цієї сфери криміналістичних знань.

До факторів розвитку криміналістичного знання про докази й доказування віднесено стан загального розвитку науки та техніки, стан матеріального та процесуального кримінального законодавства, особливості правоохоронної та судової практики, а також стан материнської науки та її окремих теорій. Автор демонструє, що формування криміналістичних знань про особливості здійснення доказової діяльності в кримінальному судочинстві розпочалося одночасно з усталенням прадавніх судових протопроцедур. Показано, що найперші рекомендації криміналістичного характеру знаходили закріплення в релігійних і нормативних текстах. Аргументовано, що в Новий час накопиченню криміналістичних знань сприяли індустріальна революція та кодифікація кримінального законодавства. Констатовано ідеологізованість та політизованість вітчизняної криміналістики радянських часів. Відзначено ключові здобутки українських учених радянського часу й періоду незалежності України на ниві формування аналізованого криміналістичного вчення. До ключових віх поточного періоду формування криміналістичних знань про докази й доказування в кримінальному провадженні віднесено утвердження курсу Української держави на європейську й північноатлантичну інтеграцію та неспровоковане широкомасштабне військове вторгнення Російської Федерації.

У межах генези вітчизняного криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні виокремлено п'ять основних етапів: (1) донауковий період (до другої половини XIX століття); (2) період становлення науки криміналістики (друга половина XIX століття – 1919/1939 роки); (3) радянський період (1919/1939 – 1991 роки); (4) період здобуття та утвердження Україною незалежності (1991–2019 роки); (5) новітній етап (від 2019 року).

Ключові слова: кримінальне провадження, доказування, криміналістичне вчення, генеза, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика.

Постановка проблеми. Формування й накопичення криміналістичних знань щодо оптимізації процесу кримінального процесуального доказування розпочалося разом із запровадженням та усталенням найперших процедур переслідування злочинців. Сьогодні ж кожна нова криміналістична рекомендація, кожен технічний засіб і тактичний прийом спираються на багаторічний досвід правоохоронної діяльності, напрацювання теоретиків і практиків минулих років. Тому для формулювання теоретичних і праксеологічних основ сучасного криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, подальшої розробки його наукових положень важливо опрацювати наявну джерельну базу в контексті історико-правових умов, у яких розвивалася ця сфера криміналістичних знань.

Водночас масив накопичених роками наукових праць, які стосуються криміналістичних проблем доказування в кримінальному судочинстві, є значним, і тому перелічити, а тим більше детально проаналізувати їх усі в межах лаконічного аналізу генези вчення практично неможливо. Натомість вважаємо за доцільне здійснити короткий

огляд обставин, які істотно вплинули на формування вітчизняного наукового знання щодо криміналістичних аспектів доказової діяльності в кримінальному судочинстві, виокремити суттєві етапи розвитку цього криміналістичного вчення та навести окремі фундаментальні для кожного з етапів доктринальні джерела.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання історії розвитку науки криміналістики у своїх працях розглядали П. Д. Біленчук, В. В. Білоус, В. К. Весельський, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. В. Комаха, В. О. Коновалова, І. І. Когутич, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, О. Г. Рувін, О. С. Саїнчин, М. В. Салтевський, В. В. Тіщенко, Ю. Торвальд, В. М. Чисніков, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, В. В. Юсупов та низка інших учених.

Утім, вітчизняними науковцями ще не проводилися окремі ґрунтовні дослідження генези криміналістичних знань про докази й доказування в кримінальному судочинстві, що підтверджує актуальність пропонованого дослідження.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є виокремлення основних віх та періодизація формування криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні на українських землях.

Виклад основного матеріалу. До факторів, що історично впливали на формування криміналістичного знання про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні та підстав виокремлення етапів його генези, можна віднести такі:

- стан загального розвитку науки та техніки, зокрема природничих наук, від яких запозичувалися й адаптувалися прийоми та методи відшукування й дослідження джерел кримінально-релевантної інформації для потреб кримінального судочинства;

- стан матеріального та процесуального кримінального законодавства. Криміналістика розпочала своє існування як технічна, службова дисципліна щодо галузей кримінального права й процесу [1, с. 96]. На ранніх етапах розвитку цієї науки рекомендації криміналістичного характеру закріплювалися безпосередньо у відповідних юридичних актах, а з часом – почали доповнювати й розширювати нормативні положення щодо доказової діяльності у кримінальному судочинстві;

- стан правоохоронної та судової практики. До виокремлення криміналістики в самостійну науку всі новації у сфері процесуального доказування надходили з практики, передавалися від покоління до покоління правоохоронців та лише із часом почали закріплюватися в доктринальних і навчальних текстах. Водночас уже від моменту видання найперших наукових криміналістичних праць існував консенсус, що саме практики є замовниками й адресатами відповідних рекомендацій;

- стан розвитку науки криміналістики, зокрема її загальнотеоретичних положень, а також інших (суміжних) теорій та вчень [2, с. 9–10].

За темпоральним принципом, залежно від наведених вище критеріїв, можливо виокремити такі суттєві етапи генези вітчизняного криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

1. Донауковий етап (до другої половини ХІХ століття). Формування криміналістичних положень щодо специфіки кримінального процесуального доказування розпочалося ще до оформлення цієї галузі як самостійної науки. За В. В. Юсуповим, криміналістика бере свої витоки із часу виникнення спеціальних знань в обізнаних осіб, які залучалися до процесу здійснення правосуддя в перших державних утвореннях [3, с. 46]. Рекомендації криміналістичного характеру щодо здійснення кримінального переслідування напрацьовувалися практикою процесуальних протопроцедур та з часом знаходили певне закріплення в нормативних актах того періоду. Науковці наголошують, що описи окремих прийомів встановлення істини в судових (зокрема,

кримінальних) процесах можна зустріти в релігійному письмі (у Торі, Біблії, Корані), а також у давніх нормативних актах (у римських Законах XII таблиць, грецьких Законах Солона тощо) [4, с. 11].

На території сучасної України чи не першим нормативним актом, який містив рекомендації криміналістичного характеру, можна визнати «Руську правду» (1016). У цьому документі було описано праобрази сучасних слідчих (розшукових) дій (заклич, звід, гоніння слідом) [5, с. 11], наведено положення щодо використання спеціальних медичних знань для встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, виокремлено речові докази й показання як окремі форми доказів тощо [3, с. 47].

Подальший розвиток вітчизняних первинних криміналістичних знань пов'язаний із перебуванням українських земель у складі різних держав (Великого князівства Литовського і Руського, Польського королівства, Речі Посполитої, Московського князівства та з часом Російської імперії, Габсбурзької монархії тощо), їх правоохоронною практикою та процесуальним законодавством.

У завершення аналізованого періоду в Європі відбулася низка процесів, котрі опосередковано призвели до формування криміналістики як самостійної науки. Зокрема, від середини XVIII ст. у європейських країнах починається вибуховий розвиток науки й техніки, який отримав назву «індустріальна революція». Передові технології того часу почали застосовувати для задоволення потреб різноманітних сфер людської життєдіяльності, зокрема й кримінального судочинства. Як зазначає В. В. Юсупов, у цей період для встановлення обставин вчинення кримінально караних діянь усе більш активно залучають фахівців у галузях медицини, фармакології, хімії, математики, чистописання тощо [5, с. 11]. Водночас у європейських країнах відбувається формування та кодифікація матеріального й процесуального кримінального законодавства (австрійське Карне уложення, 1803; французький Кримінальний кодекс Наполеона, 1810; Баварський кримінальний кодекс, 1813; російський Статут кримінального судочинства, 1864 та ін.), що призводить до усталення процедур досудового розслідування й судового розгляду та накопичення досвіду щодо оптимізації процесу здійснення окремих процесуальних дій. Сформульовані на практиці криміналістичні прийоми й методи поступово знаходять своє закріплення в доктринальних джерелах. Зокрема, у Німеччині, як зауважує О. С. Саїнчин, окремі наукові праці, присвячені організації поліцейської діяльності з розкриття злочинів, видавалися ще з першої половини XIX століття [1, с. 97]. Описані процеси прямо вплинули на формування криміналістичних знань на західноукраїнських землях та опосередковано – на розвиток криміналістики на територіях, що перебували у складі Російської імперії.

Підсумуємо, що в межах цього етапу на основі практичного досвіду сформувалися передвісники криміналістичних знань, які з часом стануть базисом самостійного криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

2. Період становлення науки криміналістики (друга половина XIX століття – 1919/1939 роки). У цей проміжок часу сучасні українські землі перебували у складі двох світових імперій (Австро-Угорської та Російської), а західні регіони, пізніше, у структурі Польської Республіки. Тому стан формування вітчизняних криміналістичних знань визначався відповідними правовими режимами кримінального судочинства, особливостями правоохоронної практики та власними науковими традиціями цих держав. Притім, з огляду на наведені вище суспільні процеси, криміналістичні знання продовжили накопичуватися практикою та знаходити теоретичне оформлення в наукових працях аналізованого періоду.

Більш активним у межах наведеного етапу був розвиток європейської криміналістики, на здобутки якої орієнтувалися правоохоронці на західноукраїнських землях. Так, формування наукових підвалин використання техніко-криміналістичних засобів доказування в кримінальному судочинстві розпочалося з розроблення засад судової фотозйомки [6] та кримінальної реєстрації осіб за ознаками зовнішності [7] (А. Бертільйон), реєстрації правопорушників за відбитками пальців їх рук (В. Гершель, 1877; Г. Фулдз, 1879–80; Ф. Гальтон, 1892–95; Е. Генрі, 1896–97 та ін.) [8, с. 345] та основ криміналістичного почеркознавства (абат Мішон, 1872; Ч. Ломброзо, 1895; Е. Локар, 1915) [4, с. 13–14].

Чи не першого науково-теоретичного оформлення положення криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні набули з материнською наукою загалом у фундаментальній праці австрійського професора Ганса Гросса *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik* («Керівництво для судових слідчих як система криміналістики») та її наступних доповнених і розширених виданнях [9; 10]. Також не можна оминати увагою здобутки Альберта Вайнгарта з його працею *Kriminaltaktik: ein Handbuch für das Untersuchen von Verbrechen* («Кримінальна тактика: посібник для розслідування злочинів») [11] та Рудольфа Арчибальда Рейсса з *Manuel de Police Scientifique (technique)* («Науковий посібник для поліції (техніка)») [12]. Серед праць вітчизняних науковців того часу варто виокремити роботи харківських професорів Л. Є. Владимірова, М. С. Бокаріуса та М. П. Чубинського. Значний вклад у формування аналізованого нами криміналістичного вчення також внесли й видані на теренах Російської імперії роботи Є. Ф. Буринського, І. Ф. Моргенштерна, С. Н. Трегубова та ін.

Розвиток криміналістичних знань призвів, зокрема, до відкриття в 1913 році в Києві й Одесі кабінетів науково-судової експертизи, у яких проводилися дослідження з використанням передових на той час криміналістичних методів для потреб кримінального та цивільного судочинства [13, с. 275].

Таким чином, у межах указанного періоду європейськими та вітчизняними вченими було закладено наукові підвалини використання засобів криміналістичної техніки, тактики й методики в кримінальному процесуальному доказуванні.

3. Наукові праці радянського періоду (1919/1939 – 1991 роки). В указаний період зміст криміналістичних рекомендацій щодо доказової діяльності в кримінальному судочинстві насамперед визначався відповідним процесуальним законодавством: Декретами про суд (1917–1918 рр.), Кримінально-процесуальними кодексами УСРР 1922 та 1927 років, УРСР 1960 року (який з певними змінами діяв аж до 2012 року). Філософським підґрунтям абсолютно всіх доктринальних досліджень виступав марксизм-ленінізм, наука загалом була ідеологізованою та підкореною комуністичній партійній номенклатурі. Зауважимо також, що праці цього періоду вирізнялися, серед іншого, відкиданням здобутків криміналістів європейських країн та США. Зокрема, дисертації радянського часу часто містили окремі підрозділи, присвячені критиці «імперіалістичної», «буржуазної» західної криміналістики.

Водночас саме на цей проміжок припала активна наукова діяльність плеяди видатних українських криміналістів, які здійснили значний внесок у справу формування криміналістичного знання про кримінальне процесуальне доказування. Зокрема, в основу сучасного криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні покладено праці Л. Є. Ароцкера, В. П. Бахіна, М. М. Бокаріуса, Г. Л. Грановського, В. Г. Гончаренка, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, М. П. Макаренка, Г. А. Матусовського, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, З. М. Соко-

ловського та низки інших українських криміналістів. Окремо варто відзначити здобутки вітчизняних учених-процесуалістів радянського періоду, які опосередковано сприяли формуванню аналізованого нами криміналістичного вчення: С. А. Альперта, М. І. Бажанова, М. М. Гродзинського, Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, В. С. Зеленецького, П. П. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, А. Л. Ривліна, М. М. Смітєнка та ін.

Крім того, на розвиток вітчизняної криміналістики радянського періоду значний (можливо, навіть панівний) вплив мали наукові праці представників інших союзних республік, насамперед російської. Причинами таких наукових відносин стали спільність ідеологій (різних, залежно від періоду, течій та форм марксизму-ленізму) та законодавства (за основу республіканських кримінально-процесуальних кодексів брались положення кодексів всесоюзних), а також «керівна» роль російської номенклатури й підконтрольної їй науки. Водночас неможливо не виділити й позитивний внесок окремих наукових праць цієї категорії у розвиток вітчизняної криміналістики тих часів. Зокрема, теоретичні основи аналізованого нами вчення були найбільш широко розглянуті саме російськими вченими – С. М. Потаповим, В. Д. Арсєньєвим, Р. С. Белкіним, А. І. Вінбергом, А. М. Ларіним, С. А. Шейфером та іншими.

Таким чином, у радянський період відбулося оформлення вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні як самостійної криміналістичної теорії в умовах радянської ідеології та правової доктрини.

4. Період здобуття та утвердження Україною незалежності (1991–2019 роки).

Головним трендом цього етапу слід визнати формування та подальше дозрівання власного вітчизняного законодавства у сфері кримінального судочинства. Українські криміналісти мали адаптувати наукові розробки до норм Конституції України (1996), нових кримінального матеріального (2001) та процесуального (2012) кодексів, низки реформ прокуратури (1991, 2015, 2019), судустрою (2010, 2016), правоохоронних органів (2015 та ін.), поступової гуманізації та європеїзації процесуального законодавства, а отже, і практики доказування в кримінальному судочинстві.

Істотних змін зазнало й суспільство, на захисті якого стоїть вітчизняна правоохоронна система. З розвалом Радянського Союзу було декриміналізовано низку протиправних діянь та, навпаки, доповнено законодавство новими складами кримінальних правопорушень. Суттєво оновилися кількісні та якісні характеристики кримінально протиправної діяльності, значно посилився негативний вплив транскордонної злочинності. У 2000-х роках відбулася комп'ютеризація практично всіх сфер людської життєдіяльності, що призвело до масового використання електронно-обчислювальної техніки як правопорушниками, так і правоохоронцями. Науковці та практики отримали доступ до передових західних розробок, зокрема зразків криміналістичної техніки, засобів фіксації доказової інформації, нових видів судових експертиз тощо.

Зауважимо також, що зі здобуттям Україною незалежності в 1991 році продовжилися й міждержавні наукові зв'язки з Росією у сфері формування криміналістичних знань. Негативним наслідком указаної взаємодії стало те, що вітчизняні вчені часом відмовлялися від розробки теорій і положень, які вже були (з різним успіхом) розглянуті росіянами чи представниками інших пострадянських держав, що певною мірою сповільнювало розвиток української криміналістики. Так, наприклад, від моменту розпаду Радянського Союзу на території Російської Федерації було видано монографічні праці Н. Н. Лисова «Криминалистическое учение о фиксации доказательственной информации в деятельности по выявлению и раскрытию преступлений»

(1995), А. Р. Белкіна «Теория доказывания» (1999), В. В. Новіка «Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам» (2005), О. В. Колдіна «Процессуально-криминалистические проблемы исследования источников информации» (2005) та ін. Зі свого боку, вітчизняні науковці протягом указанного періоду не підготували жодної монографічної праці, котра б системно та комплексно висвітлювала теоретичні положення криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. Водночас із поступовим формуванням власного законодавства російські (а тим більш радянські) наукові здобутки у сфері кримінального процесуального доказування втрачали актуальність для українських реалій, тому в цій галузі вітчизняної криміналістики утворився певний науковий вакуум.

Утім, попри всі виклики аналізованого періоду, українським ученим усе ж вдалося сформулювати теоретичні підвалини вітчизняного криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. Зокрема, серед сучасних монографічних праць, присвячених окремим аспектам розроблення й застосування криміналістичних засобів доказування в кримінальному судочинстві можна навести роботи В. С. Кузьмічова «Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення» (1996), А. В. Іщенко, І. П. Красюка, В. В. Матвієнка «Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів» (2002), Л. А. Кірмач «Доказування як метод пізнання в процесі розслідування злочинів» (2003), Є. Д. Лук'янчикова «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти)» (2005), Ж. В. Удовенко «Криміналістичне забезпечення доказування на досудовому слідстві» (2004), О. І. Чучукало «Процесуальне та криміналістичне забезпечення доказування на судових стадіях кримінального процесу України» (2004), Л. Д. Удалової «Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України» (2005), І. І. Котюка «Судова гносеологія: проблеми методології та практики» (2008), В. Г. Лукашевича та О. В. Юнацького «Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого» (2008), С. А. Кириченко «Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: генезис і можливості удосконалення» (2009), Ю. О. Ладенцової «Сутність і послідовність роботи з особистісними і речовими джерелами доказів у кримінальному судочинстві» (2009), В. М. Стратонова «Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого» (2010), О. А. Кравченка «Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів» (2012), В. Г. Гончаренка «Доказування в кримінальному провадженні» (2014), Ю. М. Чорноус «Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів» (2017), О. П. Ващук «Антроподжерельна невербальна інформація в кримінальному провадженні: криміналістичні засади» (2018), С. С. Баргана «Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти» (2024) та ін. Крім наведеного, українськими вченими було підготовано низку фундаментальних підручників і навчальних посібників із криміналістики, а також масу наукових статей, тез доповідей на науково-практичних конференціях, публічних лекцій та інших виступів тощо, які розкривали окремі загально-теоретичні аспекти криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

Водночас більш активно відбувався розвиток наукового знання щодо проблематики розроблення та використання окремих різновидів криміналістичних засобів кримінального процесуального доказування. Зокрема, аспекти застосування техніко-криміналістичних, тактико- й методико-організаційних криміналістичних засобів доказування були розкриті в роботах В. В. Арешонкова, Л. Ю. Ароцкера,

В. Д. Басая, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, П. Д. Біленчука, Т. В. Варфоломєєвої, О. П. Ващук, С. С. Вітвіцького, А. Ф. Волобуєва, О. О. Волобуєвої, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, В. О. Гусєвої, В. Г. Дрозд, О. М. Дуфенюк, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. В. Ковальової, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, І. І. Когутича, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, Ю. М. Мирошніченка, Є. С. Назимка, О. В. Одерія, І. В. Пирога, В. М. Плетенця, О. В. Пчеліної, М. В. Салтєвського, М. Я. Сегая, Р. Л. Степанюка, В. М. Стратонова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, Б. В. Щура, В. В. Юсупова та низки інших вітчизняних учених-криміналістів.

Окремо варто згадати напрацювання українських учених-процесуалістів, без кропіткої роботи яких формування криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні було б неможливим.

Таким чином, від моменту здобуття Україною незалежності вітчизняна криміналістика розвивалася в умовах постійних змін соціальної обстановки та процесуального законодавства. Українськими вченими було видано низку наукових робіт, присвячених загальним аспектам розроблення й застосування криміналістичних засобів доказування в кримінальному судочинстві, а також особливостям використання в доказуванні засобів криміналістичних техніки, тактики й методики. Утім, протягом аналізованого періоду, на жаль, не було підготовано комплексних монографічних праць, які б систематизували й узагальнювали криміналістичні знання щодо доказування в кримінальному провадженні в реаліях сучасного українського процесуального законодавства та правоохоронної практики. Зокрема, криміналістичне вчення про збирання, дослідження й використання доказів у кримінальному провадженні все ще потребує формулювання його теоретичних засад, систематизації та обґрунтування подальших напрямів розвитку.

5. Новітній етап (від 2019 року). Ключовими віхами поточного періоду розвитку вітчизняного криміналістичного вчення про збирання, дослідження й використання доказів у кримінальному провадженні варто визнати внесення до Конституції України змін щодо утвердження курсу держави на європейську та північноатлантичну інтеграцію [14], а також початок неспровокованого широкомасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року.

Перша новація орієнтує вітчизняних практиків і науковців на запровадження європейських стандартів здійснення кримінального правосуддя, запозичення найкращих сучасних практик у процесуальному доказуванні, посилення міжнародної взаємодії у кримінальному судочинстві з країнами – членами Європейського Союзу та НАТО. Що ж до другої ключової події, то неспровокована збройна агресія та чисельні військові злочини представників Російської Федерації, заангажованість російської науки (зокрема, юридичної) змушують українських учених повністю розірвати наукові зв'язки з росіянами, а також обмежити використання у власних дослідженнях ідеологізованих джерел радянського періоду. В таких умовах перед вітчизняними криміналістами постає стратегічне наукове завдання побудови самостійної, самодостатньої, незалежної від російського впливу доктрини української криміналістики. Важливе місце в цій теоретичній побудові належить і криміналістичному вченню про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, положення якого мають відповідати чинному українському законодавству, поточному стану правоохоронної та судової практики й водночас, бути вірними духу вітчизняної криміналістики, котра має багатовікову історію.

Висновки. Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні пройшло довгий та достатньо складний шлях власного розвитку. У межах генези цієї сфери криміналістичних знань можливо виокремити: 1) донауковий період (до другої половини ХІХ століття), у межах якого на основі практичного досвіду протопроцедур кримінального судочинства були сформовані перші предтечі криміналістичних знань; 2) період становлення науки криміналістики (друга половина ХІХ століття – 1919/1939 роки), коли європейськими та вітчизняними вченими було закладено наукові підвалини використання засобів криміналістичної техніки, тактики й методики у кримінальному процесуальному доказуванні; 3) радянський період (1919/1939 – 1991 роки), коли відбулося оформлення аналізованого вчення як самостійної криміналістичної теорії в умовах радянської ідеології та правової доктрини; 4) період здобуття та утвердження Україною незалежності (1991–2019 роки), за якого вітчизняні вчені активно розглядали окремі аспекти розроблення й застосування криміналістичних засобів доказування у кримінальному судочинстві; 5) новітній етап (від 2019 року), який характеризується євроінтеграційними процесами та повною відмовою від науково-теоретичних зв'язків з російськими вченими-криміналістами.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати про існування в Україні самостійного, цілісного та зрілого криміналістичного вчення про збирання, дослідження й використання доказів у кримінальному провадженні, яке, притому, потребує узагальнення й подальшого теоретичного обґрунтування, а також регулярного осучаснення. З урахуванням викладеного перспективним видається формулювання концептуальних теоретичних положень згаданої сфери криміналістичних знань.

Використані джерела:

1. Саїнчин О. С. Теорія та історія розвитку криміналістики за кордоном. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Т. XXVI. С. 96–106. DOI: <https://doi.org/10.32837/npnuola.v26i0.666>.
2. Коваленко А. В. Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні: монографія. Київ : Алерта, 2024. 558 с.
3. Юсупов В. Історія формування доктрини криміналістики в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 44–64. DOI: <https://doi.org/10.33498/loiu-2021-08-044>.
4. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
5. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. (історико-теоретичне дослідження) : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 42 с.
6. Bertillon, Alphonse. *La Photographie judiciaire, avec un appendice sur la classification et l'identification anthropométriques*. Paris: Gauthier-villars et fils, 1890. 144 p.
7. Bertillon, Alphonse. *Identification anthropométrique; instructions signalétiques*. Nouvelle edition. Melun: Imprimerie administrative, 1893. 148 p.
8. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20. Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. 952 с.
9. Gross Hans. *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*. I. Teil. München: J. Schweitzer Verlag, 1908. 544 p.
10. Gross Hans. *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*. II. Teil. München: J. Schweitzer Verlag, 1914. 588 p.
11. Weingart Albert. *Kriminaltaktik: ein Handbuch für das Untersuchen von Verbrechen*. Duncker & Humblot, 1904. 420 p.
12. Reiss Rudolphe Archibald. *Manuel de Police Scientifique (technique)*. Lausanne: Imperime en Suisse, 1911. 516 p.

13. Комаха В. В. Кабінети науково-судової експертизи як перші криміналістичні установи в Україні на початку ХХ ст. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 36. С. 274–278.

14. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n6>. (дата звернення: 12.04.2025).

References:

1. Sainchyn, O.S. (2020). Teoriia ta istoriia rozvytku kryminalistyky za kordonom [Theory and history of the development of criminalistics abroad]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia"* – Scientific Papers of the National University "Odesa Law Academy", 26, 96–106. <https://doi.org/10.32837/npuola.v26i0.666> [in Ukrainian].
2. Kovalenko, A.V. (2024). Kryminalistychne vchennia pro zbirannia, doslidzhennia ta vykorystannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni: monohrafiia [Criminalistic doctrine on the collection, examination, and use of evidence in criminal proceedings: Monograph]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
3. Yusupov, V. (2021). Istoriia formuvannia doktryny kryminalistyky v Ukraini [The history of the formation of the doctrine of criminalistics in Ukraine]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, (8), 44–64. <https://doi.org/10.33498/louu-2021-08-044> [in Ukrainian].
4. Varfolomieieva, T.V., Honcharenko, V.H., & Boiarov, V.I., et al. (2011). Kryminalistyka. Akademichnyi kurs: pidruchnyk [Criminalistics. Academic course: Textbook]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
5. Yusupov, V.V. (2018). Kryminalistyka v Ukraini u XX – na pochatku XXI st. (istoryko-teoretychne doslidzhennia) [Criminalistics in Ukraine in the 20th and early 21st centuries (historical and theoretical study)]. *Extended abstract of Doctor's thesis in law*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Bertillon, A. (1890). La Photographie judiciaire, avec un appendice sur la classification et l'identification anthropométriques [Forensic Photography, with an Appendix on Anthropometric Classification and Identification]. Paris: Gauthier-Villars et fils [in French].
7. Bertillon, A. (1893). Identification anthropométrique; instructions signalétiques [Anthropometric identification; signage instructions]. Nouvelle edition. Melun: Imprimerie administrative – New edition. Melun: Imprimerie administrative [in French].
8. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T. 20: Kryminalistyka, sudova ekspertyza, yurydychna psykholohiia [Great Ukrainian Legal Encyclopedia: in 20 vols. Vol. 20: Criminalistics, forensic expertise, legal psychology] / Shepityko, V.Yu. (Ed.) et al. (2018). Kharkiv: National Academy of Legal Sciences of Ukraine; Koretsky Institute of State and Law of NAS of Ukraine; Yaroslav Mudryi National Law University [in Ukrainian].
9. Gross, H. (1908). Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik [Handbook for investigating judges as a system of criminalistics]. I. Teil. München: J. Schweitzer Verlag [in German].
10. Gross, H. (1914). Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik [Handbook for investigating judges as a system of criminalistics]. II. Teil. München: J. Schweitzer Verlag [in German].
11. Weingart, A. (1904). Kriminaltaktik: ein Handbuch für das Untersuchen von Verbrechen [Criminal Tactics: A Handbook for Investigating Crimes]. Berlin: Duncker & Humblot [in German].
12. Reiss, R.A. (1911). Manuel de Police Scientifique (technique) [Forensic Science Manual (technical)]. Lausanne: Imprimé en Suisse [in French].
13. Komakha, V.V. (2007). Kabinety naukovo-sudovoi ekspertyzy yak pershi kryminalistychni ustanovy v Ukraini na pochatku XX st. [Scientific forensic laboratories as the first criminalistic institutions in Ukraine at the beginning of the 20th century]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Current Issues of the State and Law*, (36), 274–278 [in Ukrainian].
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2019). Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnoho chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohvoru) [On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding the state's strategic course towards full membership in the European Union and in the North Atlantic Treaty Organization)]. *Zakon Ukrainy vid 07.02.2019 No. 2680-VIII*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n6> (Accessed: 12.04.2025) [in Ukrainian].

Kovalenko A., Candidate of Law, Associate Professor, Senior Researcher at Scientific and research laboratory of public safety of communities of Faculty № 2 of Donetsk State University of Internal Affairs (Kropyvnytskyi, Ukraine)

GENESIS OF THE FORENSIC DOCTRINE ON THE COLLECTION, EXAMINATION, AND USE OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the study of historical factors that significantly influenced the formation of the forensic doctrine on the collection, examination, and use of evidence in criminal proceedings, as well as to the periodization of this area of forensic knowledge.

Among the key factors in the development of forensic knowledge on evidence and proof are the general state of scientific and technological progress, the condition of material and procedural criminal law, the specifics of law enforcement and judicial practice, as well as the state of the parent science and its particular theories. The author demonstrates that the formation of forensic knowledge regarding the specifics of evidentiary activity in criminal justice began concurrently with the establishment of ancient judicial proto-procedures. It is shown that the earliest forensic-like recommendations were embedded in religious and normative texts. It is argued that in the modern era, the accumulation of forensic knowledge was facilitated by the Industrial Revolution and the codification of criminal law. The article notes the ideological and political bias that characterized domestic forensic science of soviet era. At the same time, it highlights the key contributions made by Ukrainian scholars during the soviet period and in the era of Ukraine's independence to the formation of the analyzed forensic doctrine. Among the defining milestones of the current stage in the development of forensic knowledge on evidence and proof in criminal proceedings are the adoption of Ukraine's course toward European and Euro-Atlantic integration and the unprovoked full-scale military invasion by the russian federation.

Within the genesis of the national forensic doctrine on the collection, examination, and use of evidence in criminal proceedings, five major stages are distinguished: (1) pre-scientific period (until the second half of the 19th century); (2) period of formation of forensic science (second half of the 19th century – 1919/1939); (3) soviet period (1919/1939 – 1991); (4) period of Ukraine's independence (1991–2019); (5) contemporary stage (from 2019 onwards).

Keywords: criminal proceedings, proof, forensic doctrine, genesis, forensic techniques, forensic tactics, forensic methodology.